

ROCKENBAUER ZOLTÁN

A WAHNFRIED VILLA TÜNDÖKLÉSE, BUKÁSA ÉS ÚJJÁSZÜLETÉSE

*a Wahnfried
volt a Wagner
Fesztivál szíve és
irányítóközpontja is*

I„A Wahnfried szimbolizálta mindazt, amit a mi művész-családunknak sikerült elérnie és megteremtenie, és egyben a Wahnfried volt a Wagner Fesztivál szíve és irányítóközpontja is, állandó forródrót létezett a »lenti« lakóház és a »fenti« színház között” – emlékezett vissza Nike Wagner a hajdani időkre a bayreuthi Richard Wagner Múzeum tavalyi újrainításán elmondott beszédében, amelyben végigvette az egykori generációk olykor inkább „csalódásokkal teli” (Wahn) mintsem „békés” (Fried) életét a házban.¹ A megújult múzeum megnyitására Nike felkérése mindenestre szép gesztus volt, mivel Richard Wagner déd-, és egyben Liszt Ferenc ükunokája, azaz Wieland Wagner harmadik gyermeke – aki maga is muzikológus és színházi szakember – a bayreuthi fesztivál rendszerének élénk bírálójaként ismert. Egy időben ő is pályázott az Ünnepi Játékok vezetésére, amelyet édesapja halálát követően nagybátyja, Wolfgang Wagner irányított egyedül évtizedeken át, de Nike hiába fogott össze Gérard Mortier-val, a salzburgi fesztivál egykori igazgatójával, végül Wolfgang két lánya: Katharina és Éva lett tandemben az utódlási harc nyertese.

*históriája szinte
éppoly érdekes,
mint az első
házigazdának,
a nagy
komponistának
az élete*

IA Wahnfried villa – ami 1976 óta már a Richard Wagner Múzeumnak ad helyet – históriája szinte éppoly érdekes, mint az első házigazdának, a nagy komponistának az élete. A ház története azonban csak a felújítással kapott némi hangsúlyt azzal, hogy most először a két melléképületet is megnyitották a látogatók előtt. Az egykori „Siegfried-lakot” a Wagner család árnyékos oldalának, a náccal való szoros kapcsolatnak a bemutatására szentelték, míg a vele átellenben lévő „kertészházat” egy új múzeumi épülettel egészítették ki.

A NYUGALOM FÉSZKE (1872–1923)

*már hatvanéves
is elmúlt, mire
beköltözhetett*

IA lipcsei születésű Richard Wagner első (és egyben utolsó) saját otthona Bayreuthban az örgrófi palotához tartozó park, a Hofgarten mögött épült fel 1872 és 1874 között. A hányatott sorsú komponista, akinek ifjonti sorsa szakadatlan menekülés volt hol a politikai rendőrség, hol a hitelezők elől, már hatvanéves is elmúlt, mire beköltözhetett a polgári luxussal megépült házba. Bayreuth is egyfajta menedéket jelentett számára, ezúttal a mániákus pártfogó, II. Lajos bajor

úgy döntött, hogy
élete főművének
maga keres
helyszínt

a színház
egyáltalán nem felel
meg nekünk; tehát
építeni – annál jobb

király ölelő karjai elől, aki mindenképpen Münchenben akarta tartani mind a tervezett Ünnepi Fesztivált, mind a komponistát magát. Wagner azonban – bár nem állt távol tőle a hízelgő udvaronc szerepe – megmakacsolta magát, amikor egy fűzfapoéta dalát kellett volna a királyt dicsőítő himnusszá formálnia, valamint azon dühöngött – joggal –, hogy II. Lajos az ő engedélye nélkül, a saját szakállára kezdte el bemutatni a készülőben lévő Nibelung-tetralógia darabjait, és ezért úgy döntött, hogy élete főművének maga keres helyszínt. A felső-frankföldi kisvárosra ketten is felhívták a figyelmét a hozzá leginkább közel állók közül: Richter János karmester, aki az egyik kollégájától jókat hallott a helyi operában rendezett előadások színvonaláról; felesége, Cosima pedig egy lexikonban talált vonzó leírást Bayreuthról. Wagner egyszer már maga is járt ott, még 1835-ben Karlsbadból Nürnbergbe tartván, amikor zöldfülű kapellmeisterként tagokat igyekezett toborozni a magdeburgi színház számára. A klasszikus kultúrájú, kies helység most őt éppúgy lenyűgözte, mint a feleségét. „Egy óraker indulás [Nürnbergből], öt óraker Bayreuth. Bájos város” – írta Cosima 1871. április 17-én a naplójába, majd két nappal később feljegyezte: „Hanem a színház egyáltalán nem felel meg nekünk; tehát építeni – annál jobb. Most házat keresünk, a palota gondnokával utazunk ide-oda, semmi sem felel meg egészen, tehát magunk számára is kell építenünk.”² Wagner tehát azonnal felmérte, hogy a kis, rokokó ékszerdoboz, az őrgrófi opera nem lesz alkalmas operái színrevitelére, így hát kitartó követelődzéssel elérte a királynál, hogy itt épülhessen fel a megálmodott Fesztiválszínház, valamint az ő saját lakóháza. II. Lajos a horribilis vállalkozás egészét nem finanszírozta ugyan, de igen nagylelkű támogatást biztosított hozzá, a többi a komponistának kellett előteremtenie az ekkor már nagyszámú német és nemzetközi rajongótábora révén.

¶ A Wahnfried villa tervezésével Wagner a neves berlini építész, Wilhelm Neumannt bízta meg, de a várható költségek végül visszavonulásra készítették. Az elkészült terveket egy helyi mérnökkel, Carl Wölfellel közösen dolgozták át. Cosima 1874. április 28-án végre leírhatta: „Beköltözés az új házba. Még koránt sincsen készen, messze van még attól; de kierőszakoljuk.”³ A homlokzati sgraffitto is az ő ötlete volt, s amely néhány nappal később került fel a házra a híres jelmonddal együtt, ami bármilyen más nyelvre nehezen fordítható, de magyarul valahogy így hangzik: „Mit balul véltem, im e házban nyugovóra lelt, vélt válságok békevéra [Wahnfried] – így hívom hát e helyt”⁴

munkahelyként és
művész-szalonként

¶ Az emeletes villa elég nagy volt ahhoz, hogy a „békés családi tűzfészek” funkció túl munkahelyként és művész-szalonként is szolgáljon. Cosima volt a társasági élet fő szervezője, és az estélyek – a zeneszerző részvételével vagy anélkül – rendezések voltak a házban. A magyar lapok már 1876-ban, a Festspielhaus

megnyitásának évében részletes leírást közöltek az épületről: „1873 és 74-ben készült el Wagner jelenlegi lakháza, melyhez egészen ő szolgáltatta a tervet, míg a kivittelt Wölfel építőmesterre bízta. Az egész telek ötödfélezer négyszeglábnyi. A lakóház a telek hátsó részén fekszik, körülvéve gyönyörű lugasokkal és virágágyakkal; a kertnek az utcai oldalról vasrostélyzata van, s azon át szemünk előtt látjuk az épületet, melyben jelenleg két zenei lángelme időz: Wagner és Liszt. Ha a kertbe lépünk, szobor tűnik szemünkbe, mely gömbölyű virágágy középből emelkedik ki, s ez a mellszobor Wagner főpártfogóját, barátját: II. Lajost, a fiatal, különc bajor királyt ábrázolja. Tovább, az épület homlokzatán e jellemző fölirat olvasható: »Hier, wo mein Wähnen frieden fand, Wahnfried sei dieses Haus von mir benannt«. A fölirat fölött allegóriai festmény látható, mely nem csekély mértékben vonja magára figyelmünket. Krause Róbert drezdai történeti festő műve ez, melynek középső alakja a német mythust jelképezi, Wotan alakjában (a »Walkürök«-ből) vándor képében, mint ahogy ez az alak, a nép képzetében az ősi korból megmaradt: háromszögletű kalapja mélyen a szemébe lehúзва, két hollójára figyelve s az őt környező alakoknak, ép a titokteljes mondat beszélve. Jobbról a görög tragédia tekint föl ráfigyelő szemekkel, balról a zene s aztán egy gyermek Siegfriedre emlékeztetve, ki példázza a jövő mesterműveket. Az épület előcsarnokában, mely fölülről nyeri a világítást, Zumbusch bécsi szobrász-tanár több márványból faragott harci alakjával találkozunk, továbbá dr. Kietz gyönyörű mellszobraival. A falat köröskörül aquarell-festmények díszítik, melyeknek eszméje mind a »Niebelungok«-ból van merítve. Az előcsarnokból lépcső vezet az emeletre, hol Wagner dolgozószobája (a könyvtár) van, míg az e mellett fekvő szobákat családja foglalja el. Földszint az ebédlő és a vendégszobák. A kert egyik szögletében látható Wagner mauzóleuma, nagy gránitábla födéllal, ez egyszerű fölirattal: »R. Wagner.«⁵

¶ Wagner itt fejezte be *Az istenek alkonyát*, itt kezdődtek meg *A niebelung gyűrűjének* próbái, itt írta meg a *Parsifalt*, és porhüvelyét is itt, a kertben helyezték örök nyugalomra 1883. február 18-án, öt nappal azt követően, hogy szívroham következtében elhunyt Velencében.

itt írta meg
a *Parsifalt*,
és porhüvelyét is itt,
a kertben helyezték
örök nyugalomra

¶ A Wahnfried már életében is zarándokhelynek számított, és még inkább az lett halála után. Cosima Wagner, aki némileg elhanyagolta ugyan a törődést a szomszédos utcában élő és mind többet betegeskedő édesapjával, Liszt Ferencsel, ám hihetetlen energiával vette kezébe megboldogult férje hagyatékának ügyeit. Az özvegy volt az, aki a Bayreuthi Ünnepi Játékok máig érvényben lévő rendjét kialakította, és mindent elkövetett néhai férje kultuszának fenntartására és terjesztésére. Hiteles magyar beszámolóink is van ezekből az időkből: gróf Somssich Andor tollából, aki mint a neves magyar wagnerianusok, Apponyi

az özvegy volt az,
aki a Bayreuthi
Ünnepi Játékok
máig érvényben
lévő rendjét
kialakította

Albert későbbi kultuszminiszter és Mihalovich Ödön zeneszerző (a Zeneakadémia elnöke) pártfogoltja 1901-től három évtizeden át rendszeres vendége volt a Wahnfried villának. Szórakoztató anekdotákban bővelkedő visszaemlékezésében egybeként leírja, hogy „A Wagner-család az ünnepi játékok folyamán hatalmas társadalmi kötelezettséget ró le. Minden nap 1 órákor a Wahnfriedben déjeuner van, melyre azonban csak 6 vagy 8 ember hivatalos. Az első felvonás után a Festspielhausban levő magánétteremben teát, a második felvonás után ebédet adnak, az utolsó felvonás után, a nyilvános étteremben pedig hideg vacsorát. Erre a vacsorára meghívnak egy pár művészt is, ki az aznapi előadáson szerepelt. Mindehhez járul még vagy 6-8 estély és egynéhány kirándulás. A meghívásból pontosan meg lehet állapítani, hogy az ember a családnál a kegynek melyik fokán áll. Könnyebb meghívást kapni az estélyre és a teára, már nehezebb az ebédre és a vacsorára. A déjeuner-re azonban csak az egészen beérkezett embert hívják meg. Az estélyek közül kivétel az, amelyet Liszt Ferenc halála napján tartanak. Ennek inkább gyászünnepély jellege van. Erre csak 30-40 ember hivatalos. A hölgyek fekete ruhában jelennek meg. Ezen az estélyen Liszt szimfonikus költeményeit adják elő két zongorán és dalait éneklik.”⁶

*minden nap
1 órákor
a Wahnfriedben
déjeuner van*

*a meghívásból
pontosan meg lehet
állapítani, hogy az
ember a családnál
a kegynek melyik
fokán áll*

¶ Cosima 1906-ig igazgatta aktívan a fesztivált, ezt követően átadta a vezetést fiának, Siegfriednek, de még sokáig ő maradt az úr a házban. Kínosan felügyelt nemcsak arra, hogy az operaelőadások Wagner aprólékos utasításainak megfelelően kerüljenek mindig színre a Festspielhausban, de arra is, hogy a Wahnfriedben se változzon formailag semmi, minden úgy maradjon, ahogy Wagner életében volt. A szabályok betartása különösen a családba beházasodóknak jelentett kezdetben nagy nehézséget. A házban található zongorákon – amelyek billentyűit Liszt vagy Wagner ujjai érintették egykoron – tilos volt játszani, de nem volt szabad lapozgatni a Mester hatalmas könyvtárának köteteit és kottáit sem, vagy hozzányúlni személyes tárgyaihoz, amelyeknek az eredeti helyükön kellett maradniuk. Tilos volt leülni Wagner kedvelt karosszékeire, és a legszigorúbb tabunak számított az a pamlag, amelyen Velencében elhalálozott.⁷

*a házban található
zongorákon –
amelyek billentyűit
Liszt vagy Wagner
ujjai érintették
egykoron – tilos volt
játszani*

¶ A Wahnfried tehát már a zeneszerző halálát követően, a „befagyasztott idő” révén betöltött egyfajta múzeumi funkciót is, miközben a lakóház feladatainak is meg kellett felelnie úgy, hogy az ott élők száma folyamatosan bővült. Richard Wagner második (azaz első sajátjának elismert) lánya, Éva hozzámert Houston Stewart Chamberlainhez, az angolból németté vált filozófus-íróhoz, akinek olyan fajelméleti írásai, mint az *Árja világnézet* a korszakban igen nagy hatásúnak számítottak. A zeneszerző egyetlen fia, Siegfried ugyancsak angol nőt vett feleségül, Winifred Marjorie Williamst, aki néhány éven belül négy gyermekkel

*az ott élők száma
folyamatosan
bővült*

örvendezettette meg. Wagnerék ezen felül nagyszámú személyzetet is tartottak. Az együttélés nehézségein sokat segített, hogy már 1893-ban lakóvillává alakították a bejárattól balra fekvő kis épületet, ez lett Siegfried Wagner otthona 1930-ban bekövetkezett haláláig. Az eredeti épületet ugyancsak Carl Wölfel tervezte, de végül testvére, Heinrich fejezte be. A Siegfried-lakot az idők folyamán többször átépítették és kibővítették, mivel vendégházként is szolgált.⁸ Az évek során itt szállt meg többek között Arturo Toscanini, Wilhelm Furtwängler, Richard Strauss, majd Hitler is, s ezért Winifred élete végéig csak Führer-laként emlegette. Chamberlainék a Wagner-unokák születése előtt nem sokkal kiköltöztek egy szomszédos házba, ettől kezdve Winifred vette át a Wahnfried villa háziasszonyának szerepét az idős Cosimától.

Winifred vette át a Wahnfried villa háziasszonyának szerepét

¶ Az első világháború idején az opera-előadások szüneteltek, és Wagnerék vagyona is jelentősen megcsappant, mivel hazafias kötelességüknek tartották a hadikölcsön jegyzését. A háború vége felé a helyzet Németországban kritikusra fordult az élelmiszerhiány miatt, olyannyira, hogy a Wahnfried rózsakertjében is zöltséget kezdtek termelni. Amikor Somssich Andor 1924-ben visszatért az újrainduló fesztivál előadásaira, szomorúan tapasztalta, hogy „Bayreuthban sok minden megváltozott. A Wahnfried gondosan ápolt virágágyaiban virág helyett káposzta és karalábé díszlik. Fogadónapot nem tartanak. Este sötétek a villa ablakai. A fényes estélyek megszűntek. A Wagner-család nagy vagyonát megette a háború. [...] Jóllehet a villa berendezése nem változott, szentély jellegét elvesztette. Áhítatos csendjét Siegfriedék aranyiszöke gyermekeinek kacagása veri fel.”⁹

a Wahnfried rózsakertjében is zöltséget kezdtek termelni

A VILLÁRA VETÜLŐ BARNA ÁRNYÉK (1923–1948)

¶ Adolf Hitler 1923. szeptember 30-án tartott először nyilvános beszédet Bayreuthban egy úgynevezett „Német Nap”-on. Két héttel korábban is járt már ott a rendezvény előkészítése céljából, de akkor csak a helyi NSDAP székházában szónokolt a tagságnak. Wagnerék, akik egy idő óta már figyelemmel kísérték Hitler felemelkedését, egyik rendezvényen sem voltak jelen, de Hitler a nyilvános beszéd elhangzását követően felkereste az ekkor már nagybeteg Houston Stewart Chamberlaint, akinek fajelméleti írásait nagyra tartotta. Este az Anker Szállóban tartott fogadáson Winifred Wagner is találkozott a lelkes wagnerianus hírében álló politikussal, és meghívta, hogy látogasson el hozzájuk. Hitler – Winifred visszaemlékezése szerint – „mély alázattal lépte át a Wahnfried villa küszöbét [...] és meghatva nézett meg mindent, ami közvetlenül összefüggött

Hitler – Winifred visszaemlékezése szerint – „mély alázattal lépte át a Wahnfried villa küszöbét

A Wahnfried villa, földszint, Hall: szemben a Nagy szalon bejárata,
Richard Wagner és Cosima Wagner mellszobrával
Richard Wagner Museum, Bayreuth

Wahnfried villa, földszint, Hall,
balra Cosima egykori fogadószobája
Richard Wagner Museum, Bayreuth

Wagner műveinek alapos ismeretéről tett tanúbizonyságot

R[ichard] W[agner]ral – a földszinti helyiségeket, az íróasztalával, zongorájával, képeivel, könyvtárával etc. etc.”¹⁰ Igen szerényen, tiszteletteljesen viselkedett, és Wagner műveinek alapos ismeretéről tett tanúbizonyságot, ami lenyűgözte a családot. Ettől a naptól kezdve úgy tekintettek rá, mint Németország jövőbeli megmentőjére, és nem csak azért, mert Wagner sírjánál arra is ígéretet tett, hogy ha valaha alkalma nyílik rá, visszaszerzi Bayreuth számára a Parsifal kizárólagos előadásának jogát.¹¹

¶ Ki gondolná, hogy e látogatás híre azon frissiben a magyar sajtóba is eljutott? A *Világ* című baloldali radikális lap névtelen publicistája nagyobb írást szentelt „Hitler, bajor mázolósegéd” politikai mozgalmának, és egyebek mellett kitért arra is, hogy „a Völkischer Beobachter közli, hogy Adolf Hitler meglátogatta Bayreuthban Wagner Siegfriedet és a vele együtt lakó sógorát, Houston Chamberlaint, az árja fajirodalom angol-szász eredetű publicistáját. A lap szerint Wagnerék kitüntető barátsággal fogadták a nagy harcost és távozásakor Chamberlain hosszabb beszédet intézett hozzá, isten áldását kérvén hősi munkásságára.”¹²

a fogoly kérésére papírt küldött a börtönbe, amire aztán a *Mein Kampf* első példánya íródott

¶ Wagnerék Hitlerbe vetett reménysége azonban hamarosan szertefoszlani látszott, mivel alig egy hónap múlva az elfuserált müncheni sörpuccs fiaskója következtében a vezér börtönbe került. Ám Winifred Wagner nem feledkezett meg a frissen szerzett barátról, és minden módon segíteni igyekezett rajta. Ő volt az is, aki a fogoly kérésére papírt küldött a börtönbe, amire aztán a *Mein Kampf* első példánya íródott.

Wotant (a germán főistent) Schorr Frigyes („egy magyar zsidó”) alakította

¶ Gyors szabadulását követően Hitler mind szorosabbra igyekezett fűzni a kapcsolatot a Wagner családdal. Kezdetben Siegfried ódzkodott ugyan, attól tartva, hogy politikai retorziók érhetik őket, így Hitler visszamondott egy nyilvános látogatást, és csak titokban szállt meg a Wahnfriedban 1925. február 27-én.¹³ Az Ünnepi Játékokon viszont ebben az évben tiszteletét tette, és egy egész, hat előadásból álló ciklust végignézett. Mélységesen felháborította azonban, hogy Wotant (a germán főistent) Schorr Frigyes („egy magyar zsidó”) alakította. Schorr 1931-ig énekelt Bayreuthban (később a New York-i Metropolitan Opera sztárénekesé lett). Hitler hangot adott nemtetszésének, és évekig nem látogatott el a fesztiválra, de továbbra is gyakori vendégnek számított a Wahnfriedban. És azt követően, hogy Winifred 1926 elején belépett a pártba, már nemcsak ő, de Göbbels is fel-feltűnt Wagneréknél.¹⁴

¶ 1930. április 1-jén, 92 éves korában meghalt Cosima Wagner. Fia, Siegfried mindössze négy hónappal élte túl. Mindkét temetési menet a villából indult, de egyiküket sem hantolták el ott. Cosima hamvai csak 1977-ben kerültek a férje mellé, Siegfried pedig a bayreuthi temetőben nyugszik, akárcsak Liszt Ferenc, Richter János és számos híres operaénekes.

Winifred angol származása is szálla volt sokak szemében

hamarosan mindenkinél erősebb pártfogóval büszkélkedhetett a „vezér és kancellár” személyében

Winifred Wagner asszony a zenében nem ismer pártpolitikát

Parsifal előadására szerződtette a két zsidó operaénekest

¶ Siegfried Wagner gyermekei (Wieland, Wolfgang, Friedelind és Verena) még mind kiskorúak voltak, így – akárcsak Richard Wagner esetében – ezúttal is az özvegy vette át az irányítást. A mind sovínisztább Németországban azonban még Winifred angol származása is szálla volt sokak szemében, és akadtak, akik szívesen vették volna, ha kiköltözik a szent helyről. „Még el sem temettük apát – emlékezett vissza Friedelind –, amikor a bayreuthi polgármester és a városatyák sürgetni kezdték anyámat, hogy adja át a városnak a Wahnfried villát, mert Wagner-múzeumot akarnak benne létrehozni; már ki is néztek nekünk helyette egy házat.”¹⁵ A vasakarátú Winifredet azonban nem lehetett eltántorítani, és hamarosan mindenkinél erősebb pártfogóval büszkélkedhetett a „vezér és kancellár” személyében. Hitler, már birodalmi kancellárként, 1933 júliusában újra részt vett a Bayreuthi Ünnepi Játékokon, és gondja volt rá, hogy anyagiilag is megmentse a lemondások miatt csődközeli állapotba jutott rendezvényt. Wagnerék ekkor hirtelenjében egy szomszédos villát béreltek ki számára, és csak 1937-től lett a Führer szállása a megerősített Siegfried-lakban.¹⁶

¶ Hitler és Winifred kapcsolata már évek óta találgatásokra adott alkalmat, és unos-untalan felröppent esetleges házasságuk híre. A Wahnfriedből érkező cáfolatok ellenére a magyar sajtó is rendszeresen beszámolt a pletykáról.¹⁷ Az az állítólagos információ, hogy „szakítottak egymással”, sajátos módon épp néhány nappal az 1933-as fesztivál megnyitója előtt került a lapokba. „Visszament a párti. Hitler Adolf szakított Wagner Szigfried özvegyével” – élcelődött Arany Lipót az *Ujságban*;¹⁸ a *Pesti Napló* londoni tudósítója a *Daily Herald*ra hivatkozva pedig részletes cikkben jelentette: „A szakítás oka [...], hogy Siegfried Wagner özvegye a bayreuthi ünnepi játékokra, a Parsifal előadására két zsidó operaénekest szerződtetett. [...] Winifred Wagner asszony Bayreuth diktátora, aki már régóta rossz szemmel nézte a Németországban uralmon levő hitlerista rezsim művészellenes akcióját. Bayreuth diktátornője ilyen módon szembehelyezkedett Németország diktátorával, amikor a bayreuthi ünnepi játékokra szerződtette Alexander Kipnist és Emánuel List-et, akiket, minthogy zsidók, nemrég eltávolítottak a berlini állami operaházból. Winifred Wagner asszony a zenében nem ismer pártpolitikát, [...] hanem csupán azt nézi, hogy a művészek, akiket szerződtetni akar, megfelelnek-e a művészi célnak, mit sem törődött azzal, hogy Hitler indexre tette a két operaénekest. [...] Hitler különösen azért haragszik Winifred Wagner asszonyra, mert ép a Parsifal előadására szerződtette a két zsidó operaénekest, holott a Parsifal ép a kereszténység magasztalása és ép ezért elvárható, ezt nemzeti szocialista részről meg is követelték, hogy a Wagner-ünnepeken kizárólag árja énekesek lépjenek fel, elsősorban vonatkozik ez a Parsifal előadására.”¹⁹

A Wahnfried homlokzata Robert Krause sgraffittójával,
előtte II. Lajos bajor király szobra (Caspar von Zumbusch alkotása)
Richard Wagner Museum, Bayreuth

A Wahnfried villa kert felőli (hátsó) része,
balra az új pavilon
Richard Wagner Museum, Bayreuth

*amennyire csak
tehetette, ellenállt
az árnásítási
törekvéseknek*

*Hitler 1940 után
többé már nem
ment Bayreuthba*

¶ A cikkben sok a túlzás és a félinformáció, de az kétségtelen, hogy Winifredet bármennyire is elkápráztatta Hitler, és hogy önként adta oda a Wagner-fesztivált a német birodalmi propaganda eszközüül, amennyire csak tehetette, ellenállt az árnásítási törekvéseknek, ami az idők folyamán a Führerrel való viszonyát is megrontotta. Kegyvesztett nem lett ugyan, de Hitler 1940 után többé már nem ment Bayreuthba. Winifred mind többet zaklatta ugyanis különféle kérésekkel mások érdekében. Zsidók, baloldaliak, homoszexuálisok vagy pusztán megrálgalmazottak ezrei reménykedtek befolyásában, és szinte mindenkin megpróbált segíteni, olykor még ellenségein is. Erőfeszítéseit nem mindig koronázta siker, de – miként Brigitte Hamann alapos monográfiájából kitetszik – végül is százak köszönhették neki az életüket.²⁰

¶ Az Ünnepi Játékokat a háború alatt is minden évben megrendezték, még 1944 nyarán is. 1945. április 5-én, 8-án és 11-én Bayreuthot több hullámban bombázta az amerikai légierő, és a Wahnfried villa már az első támadásban találatot kapott. A bomba lerombolta a kertre néző szalont, az emeleti nagy gyerekszobát, és a tető is beomlott.²¹ A lakók közül senki sem sérült meg, Winifred – Wolfganggal és feleségével, aki a kilencedik hónapban volt ekkor – a Sigfried-lak alatti pincében vészelte át a támadást. Az utcafronti, feliratos homlokzat a sgrafittóval épségben maradt, és nem károsodott Wagner sírja sem. Az amerikai hadsereg április 14-én foglalta el a várost, a villa romjait és a harcoktól sértetlen Festspielhaust amennyire még lehetett, kifosztották, a díszletekre, világítótestekre célbalövő-versenyt rendeztek. Győzelmet arattak nemcsak a nácion, de a germán zene felett is. Híressé vált az a Wahnfriedben készült fényképfelvétel, ahol Richard Wagner törmelékekkel borított zongorájánál egy amerikai baka zongorázást mímelt. A Festpielhausban a katonáknak mozit és revüszínházat rendeztek be, és felvetődött az épület lerombolásának az ötlete is. A Siegfried-lakban az amerikai harcoló alakulatok parancsnoksága rendezkedett be.²²

*a villa romjait
és a harcoktól
sértetlen
Festspielhaust
amennyire
még lehetett,
kifosztották*

AZ UTOLSÓ LAKÓK (1949–1973)

¶ Winifred sértett góggal és a saját igazába vetett hittel mindenért vállalta a felelősséget. A hosszúra nyúló igazolási eljárás során – figyelembe véve, hogy semmilyen erőszakos cselekedetben nem vett részt, és sokakkal szemben emberséges magatartást tanúsított – első fokon 450 nap közmunkára, pénzbírságra és vagyona 60 százalékának elkobzására ítélték.²³ Ám mire a fellebbviteli tárgyalásra került sor, megváltozott a politikai helyzet, az amerikaiak számára a legfőbb veszélyt már nem a német, hanem a szovjet fenyegetés jelentette. 1949.

január 21-re megegyezés született: Winifred hivatalos nyilatkozatban lemondott a Bayreuthi Ünnepi Játékok vezetéséről, és minden korábbi jogkörét fiaira, Wielandra és Wolfgangra ruházta. A Bajor Vagyonkezelő és Jótéteti Hivatal visszaadta a Festspielhaust, Wolfgang házat vásárolt a dombon, Wieland pedig 1949 májusában tetemes építési kölcsön felvételével hozzálátott egy családi hajlék építésének a Wahnfried villa romba dőlt részének helyén. Hans Reisinger tervei alapján modern, kubusokból álló, „Adenauer-stílusú” épületet illesztett az eredeti házhoz, amelynek következtében a Wahnfried sértetlen maradékának egy részét is lebontatta.²⁴ „Wieland sokkal több kárt okozott, mint a bombázások – mondta később Winifred. – Még a régi berendezéseket is szétverte. Csak azért mert nem képes elviselni nagyapja fölényét... Hát igen, ő olyan radikális, mindig mondta is, hogy tudni sem akar a múlttól, számára csak a jövő létezik.”²⁵ Wielandnek jó oka volt minderre. A családból Winifred mellett egykor ő ápolta a legszorosabb viszonyt Hitlerrel, és minden tevékenysége – ideértve zseniálisan minimalista operarendezéseit is – arra irányult, hogy feledtesse múltjának barna foltját. A két unoka vezetésével az Ünnepi Játékok végül az 1951-es évaddal indultak újra. A wagnerianus törzsközönség nehezen tudta megszokni, hogy az új-bayreuthinak nevezett operastílus szakított a germán romantikus hagyományokkal, és merészen új szellemben vitte színre Wagner műveit.

*a két unoka
vezetésével az
Ünnepi Játékok
végül az 1951-es
évaddal indultak
újra*

¶ Az időközben súlyos betegségekkel küzdő Winifred 1956-ban költözött vissza a Siegfried-lakba, ami ekkor már két éve üresen állt, mivel az amerikaiak kivontak onnan. Wieland, aki édesanyjától is igyekezett elhatárolódni, négy méter magas falat emeltetett a két épület közé. Winifred attitűdje pont ellenkező volt, mint a fiáé, ő régi bútorokkal rendezte be, úgymond „Führer stílusban” az ebédlőt.²⁶

¶ Wieland Wagner ötvenéves sem volt, amikor 1966. október 17-én váratlanul elhunyt, így a fesztivál vezetése egyedül öccse, Wolfgang kezébe került. Újra felmerült, mi legyen a Wahnfried villával, amit addig Wieland használt szolgálati lakásnak. Winifred egy alapítvány létrehozását indítványozta, annak érdekében, hogy Wagner szellemi és anyagi öröksége együtt maradjon. Az alapítványt 1973 áprilisában hozták tető alá, és egy bonyolult, az állammal és az önkormányzattal kötött szerződés értelmében Winifred, mint tulajdonos Bayreuth városának adta át a Wahnfried villából, a Festspielhausból és a Wagner-archívumból álló tulajdonegyüttest, amelynek működtetését a hivatal az új alapítványra ruházta át. Megegyezés született arról is, hogy újjáépítik a Wahnfried villát, amely ezentúl nem a család, hanem a Richard Wagner Múzeum otthona lesz, Winifred pedig cserébe élete végéig szóló jogot kapott a Siegfried-lak használatára.²⁷

*Winifred egy
alapítvány
létrehozását
indítványozta*

A Wahnfried villa az utcáfront felől – a mostani átépítés előtt,
balra a Siegfried-lak, jobbra az egykori kertészház
Richard Wagner Museum, Bayreuth

A Wahnfried villa a kert felőli a Nagy Szalon üvegablakjaival
(ez a rész rekonstrukció, mert bombatalálatot kapott a második világháborúban),
balra az egykori kertészakhoz épített modern kiállítási pavilon
Richard Wagner Museum, Bayreuth

A kert a kiállítási pavilonból nézve
Richard Wagner Museum, Bayreuth

¶ Az Ünnepi Játékok százéves jubileumán, 1976. július 24-én a múzeum megnyitotta kapuit. A Reisinger-tervezte modern lakrészt elbontották, és a házat az eredeti külsővel építették újjá. Gazdagon díszített tapétáival, klasszikus könyvtárával, Franz Lenbach portréival, és a komponista zongorájával a társasági élet egykori helyszíne, a szalon őrzött meg legtöbbet a villa eredeti hangulatából. Akárcsak Richard Wagner idejében, újfent ez lett a színtere a rendezvényeknek, a zenehallgatásnak. A szobák beosztása is megmaradt, de hajdani funkciójukat (Wagner dolgozószobája, Cosima budoárja, lányszoba, gyerekszoba, hálószoba stb.) már csak a teremfeliratok őrizték, nem állították helyre a berendezést. A kiállítást szigorúan egyetlen útvonalon lehetett csak bejárni, amely személyes tárgyakon, kéziratokon, képzőművészeti alkotásokon, fotókon és nyomatokon keresztül kronologikusan vezetett végig Wagner életének legfőbb állomásain, majd ehhez kapcsolódva a bayreuthi fesztivál történetén. Az időszaki kiállításokra az alagsorban nyílt lehetőség, ugyancsak itt kaptak helyet az egykori előadások díszlettervei, makettjei.²⁸ Bár az állandó kiállítás felépítése az évtizedek folyamán nem változott, technikai újításokat folyamatosan igyekeztek bevonni. Így mind jobb minőségű zenehallgatásra (és filmnézésre) nyílt lehetőség a múzeumban, illetve az ezredforduló környékétől egy interaktív számítógépes adatbázis is rendszerbe állítottak a látogatók részére.

*a zeneszerző
születésének
bicentenáriuma
már a
melléképületekkel
kibővítve nyitják
meg újra*

¶ Csak harmincnégy év után, a 2010-es ünnepi játékok végén zárták be az intézményt azért, hogy felújítsák, és a zeneszerző születésének bicentenáriuma-ra már a melléképületekkel kibővítve nyissák meg újra. Az építészeti pályázatot Volker Staab és munkatársai nyerték el. A berlini székhelyű iroda az elmúlt évtizedekben számos közintézményi tervezést és ingatlanrestaurációt végzett. Több egyetemi és minisztériumi épület mellett olyan projektek fűződnek Volker Staab nevéhez, mint a kasseli Neue Galerie rekonstrukciója, a drezdai Albertinum vagy a hochenschwangauai Bajor Királyok Múzeuma. A munkálatok nem fejeződtek be 2013-ra, így kétéves csúszással avathatták fel a teljes múzeumegyüttest.

*történelmi
emlékhelyet kell
összeházasítani egy
modern kiállítóhely
igényeivel*

¶ Egy interjúban²⁹ Volker Staab azt fejtegette, hogy mindig konfliktust jelent az olyan felújítás, amely során történelmi emlékhelyet kell összeházasítani egy modern kiállítóhely igényeivel. Maga az épületrekonstrukció is nehezen értelmezhető kérdés, mivel nem evidens, hogy az elmúlt száznegyven esztendőből melyik időszakhoz kell kapcsolódni, és szem előtt kell tartani azt is, hogy a Wahnfried ma már nem lakóvilla, hanem múzeum. De nem könnyű válaszolni azokra a kérdésekre sem, hogy pontosan milyen látogatói körnek készül, mi

az elsődleges célja a háznak? A wagneriánusok zarándokhelye legyen vagy inkább szélesebb turistalátványosság, netán rosszidő-alternatíva a Bayreuthot felkeresőknek? Információs többletforrás a fesztiválra érkezőknek vagy kutatóhely muzikológusoknak és a szakértőknek? Nyilván egyik sem kizárólagosan, hanem egy kicsit ez is, az is.

¶ De az építész számára a legnagyobb kihívást mégis az jelentette, hogy az újonnan tervezett rész miként illik majd össze az eredeti dizájnnal. A kis kertészházat meghagyták korabeli formájában – itt kapott helyet a kávézó –, és ehhez vizuális kontrasztként kapcsolódik a szikár vonalvezetésű, új pavilon, amely mélyen benyúlik a Wahnfried mellett a parkba. Az új épület alagsorát szentelték a fesztivál történetének. Ide került a karmesterek dicsőségfala, ahol büszkén fedezhetjük fel Furtwängler, Toscanini és Karajan társaságában a neves magyar dirigenseket: Richter Jánost, Seidl Antalt, Melles Károlyt, Solti Györgyöt és Fischer Ádámot. Itt kaptak helyet a korabeli előadások díszleteinek makett-tervei, valamint egy remek válogatás a múlt jelmezeiből. Mindez együtt jól érzékelteti a Wagner-rendezések időbeli változását a romantikus-naturalista szemlélettől a minimalistán át a szürreálisig. A földszint az időszaki kiállítások tere – aktuálisan Monika Rittershaus fotóművésznak az elmúlt huszonöt évben a Wagner-előadásokon készült fényképei láthatók, valamint egy szobányi méretű, háromcsatornás videoinstalláció korabeli színrevitelekből.

¶ Az egykori kertészházzal szemben lévő Siegfried-lak szenzációként beharangozott megnyitása végül sokakban keltett csalódást; feltehetően ez a részleg majd a következő években nyeri el a végső formáját. Winifred 1980-ig, haláláig élt itt, és a mostani nyitásra tulajdonképpen csak a „Führer-stílusú” ebédlő rekonstrukciója készült el. A náccal való kapcsolat őszinte feltárására, amire az épületet szánták, jelenleg mindössze néhány videobox szolgál, jóllehet gazdag fotó- és levéldokumentáció maradt fent ezekből az időkől. Nemrégiben előkerült két, összesen tizenhárom percnyi amatőr film is, ezeket a tizenhat éves Wolfgang Wagner forgatta Hitler és náci pártvezetők bayreuthi látogatásáról, e dokumentumok azonban egyelőre csak kutatók számára elérhetők, mivel nyilvános bemutatásuk sértené az utolsó életben lévő Wagner-unoka, a most kilencvenhat éves Verena személyiségi jogait. Ha sokan keveslik is azt, ami jelenleg látható, az igazsághoz hozzátartozik, hogy két év óta egy másik, szabadteri tárlat is létezik történelmi mementóként, mégpedig fent a Zöld-dombon, a Festspielhausnál. A híres Wagner-fejszobor köré rendezett pannóerdő az *Elhallgattatott hangok* címet viseli, és azoknak az egykori énekeseknek állít emléket, akik származásuk vagy meggyőződésük miatt nem léphettek fel Bayreuthban a náci rezsim idején. Ezeket böngészve ugyancsak magyar művészekre

csak a „Führer-stílusú” ebédlő rekonstrukciója készült el

egy másik, szabadteri tárlat is létezik történelmi mementóként

A múzeum új szárnya
Richard Wagner Múzeum, Bayreuth

bukkanhatunk, köztük – a már említett Schorr Frigyes mellett – , Ernster Dezső és Szánthó Enid fényképére, életrajzára.

¶ A Wagner Múzeum központja és leginkább látogatott része természetesen továbbra is a Wahnfried villa maradt. Az új kiállítás a korábbihoz képest szabadabb mozgást tesz lehetővé, mégis áttekinthetőbb, világosabb szerkezetű. A belső arculatot leegyszerűsítették, a fehér lett a domináns szín, a kiállított tárgyak is egységes fehér tárolókba kerültek, ami hangulatában sokkal távolságtartóbb, hűvösebb benyomást kelt, mint a korábbi, családiasabb rendezés. A terembeosztás logikája viszont nem sokat változott, a szalon megmaradt rendezvény-színhelynek – még a könyvtár is kikerült innen –, a szobák időrendet követő tematikákban mutatják be a komponista életének legfőbb csomópontjait, a fesztiváltörténet pedig egészében átkerült az új épületbe. Újdonságot jelentenek a kihúzható fiókos tárolók, ahol sok száz levelet, kéziratot lehet eredetiben megnézni. Wagner könyvtára az alagsorban kapott helyet, és ugyancsak ide került a mostani legmodernebb kiállítástechnikai elem, egy hatalmas, lapozható, interaktív könyv. A méteres papíroldalakra felülről vetített témák között lehet barangolni, fejezeteken és alfejezeteken keresztül látványos formában dolgozták fel Wagner komponálási technikáját, harmónia- és motívumrendszerét, a hangszerelési trükköket, és mód nyílik különböző előadások összehasonlítására, illetve olyan híres filmjelenetek tekinthetők meg itt az *Excaliburtól* az *Apokalipszis Moston* át Lars von Trier *Melankóliájáig*, melyek kísérőzenéjeként Wagner-operarészleteket használtak fel a rendezők.

¶ Bár a látogatókban maradhatnak hiányérzetek bizonyos témák kibontásával kapcsolatban, összességében a Wahnfried felújítása sikeresnek mondható. Az ereklyékben és dokumentumokban gazdag kiállítás betölti azt az emlékhely funkciót (amiért talán a legtöbben jönnek ide), és informatív mind Wagner zenei jelentőségével, mind az Ünnepi Játékok történetével kapcsolatban. Ugyanakkor nyitottnak tűnik a további fejlesztések irányába is, amire bizonyosan szükség lesz majd.

sokkal távolságtartóbb, hűvösebb benyomást kelt, mint a korábbi, családiasabb rendezés

sok száz levelet, kéziratot lehet eredetiben megnézni

[1] Nike Wagner: „O daß wir unsere Ururahnen wären”. / „O That the were our own primal ancestors”. In: Markus Kiesel–Joachim Mildner: *Wahnfried – Das Haus von Richard Wagner/ The Home of Richard Wagner*. [A továbbiakban: Kiesel–Mildner]. Regensburg, ConBrio, 2016. 12–16. (13.)

[2] Cosima Wagner: *Napló 1869–1883* (válogatás). Budapest, Gondolat Kiadó, 1983. [A továbbiakban: Cosima] 89.

- [3] Cosima 158.
- [4] A nehezen magyarázható szöveg műfordítása. Lásd Erdősi-Imre Mária: *Wotan és népe*. Erdősi-Imre Mária válogatott írásai Wagner életművéről. Budapest, Szerzői kiadás [1983.] 25.
- [5] Siposs Antal: Bayreuthból. *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 15. 874–875. (874.)
- [6] Somssich Andor: *Harminc esztendő Bayreuthban*. Budapest, Rózsavölgyi, 1939. [A továbbiakban: Somssich] 50.
- [7] Brigitte Hamann: *Winifred Wagner, avagy Hitler és Bayreuth*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2005. [A továbbiakban Hamann] 50.; Lásd még: Verena Naegele: *Künstler in der Bourgeoise – Ein Heim für Wagner./A Bourgeois Family Home for an Artist*. [A továbbiakban Naegele] In: Kiesel–Mildner 20–140. (73.)
- [8] A Siegfried-lak építésének és átépítésének részleteiről lásd bővebben Naegele 83–95.
- [9] Somssich 177–178, Lásd még.: Hamann 51., 61–62.
- [10] Winifred Wagner szavait idézi: Hamann 110.
- [11] Hamann 111.
- [12] A bajor csoda. *Világ*, 1923. október 7. 1.
- [13] Hamann 184–185.
- [14] Hamann 192–205.
- [15] Friedelind Wagner szavait idézi: Hamann 258–259.
- [16] Hamann 350–353., 433–435.
- [17] Lásd a teljesség igény nélkül: *Pesti Hírlap*, 1932. június 28. 9.; *Budapesti Hírlap*, 1932. július 6. 4.; *Pesti Napló*, 1933. június 23. 6., *Ujság*, 1933. július 2. 13. és 1933. november 14. 9.; *Az Est* 1934., július 26. 5. stb.
- [18] Arany Lipót: A hét. *Ujság*, 1933. július 2. 13.
- [19] Hitler szakított Siegfried Wagner özvegyével. *Pesti Napló*, 1933. június 23. 6.
- [20] Lásd egyebek mellett: Hamann 625–642.
- [21] Naegele 106–107.
- [22] Hamann 704–728.
- [23] Hamann 756–772.
- [24] A Hans Reisinger tervezte új épületről lásd részletesen: Naegele 116–127.
- [25] Winifred Wagner szavait idézi: Hamann 791.
- [26] Hamann 814.
- [27] Hamann 848.
- [28] Lásd Manfred Eger: *Richard-Wagner-Museum Bayreuth*. 3. ed. Braunschweig, Westermann, 1992.; Manfred Eger: *Musée Richard Wagner Bayreuth*. 6. ed. Bayreuth, Ellwanger, s.d.
- [29] Mehr „Wahn“ als „Fried“ / More „Wahn“ than „Fried“. Interview mit / with Volker Staab. In: Kiesel–Mildner, 152–159.

Arany János Emlékmúzeum, Nagyszalonta
A bejárat feletti szobrot Stróbi Alajos tervezte és Szeszák Ferenc kivitelezte
Bágyosi Tibor felvétele

